

ROZPOUŠTĚDLA

CO JE ROZPOUŠTĚDLO?

Kapalina schopná rozpouštět různé látky, aniž by je chemicky měnila.

- 1) Je schopno rovnoměrně rozptýlit částice jiných látek za vzniku homogenní směsi – roztoku.
- 2) Má jednotné chemické a fyzikální vlastnosti v celém objemu.
- 3) Hlavním úkolem je **převést filmotvornou složku do roztoku.**
- 4) Každý roztok je složen ze dvou složek: rozpouštědla a rozpuštěné látky
- 5) Každá látka, která je schopná rozpouštět jinou látku
  - Voda
  - Organická rozpouštědla s vodou mísitelná
  - Organická rozpouštědla s vodou **nemísitelná** (nevodná)
  - Směsné rozpouštědlové systémy

DĚLENÍ DLE CHARAKTERU

PRAVÉ (AKTIVNÍ)

Rozpouští přímo filmotvornou látku

NEPRAVÉ (LATENTNÍ)

Samo nerozpouští filmotvornou látku, je schopné ji rozpouštět ve směsi s pravými rozpouštědly

ŘEDIDLO

Upravuje zpracovatelské vlastnosti (viskozita) barev a laků.
Rychlost odpařování musí být dostatečně pomalá, aby umožnila dobré zpracování
Během schnutí se musí ihned odpařit

DĚLENÍ DLE POLARITY

POLARITA

Posun elektrického náboje mezi jednotlivými atomy v molekule či chemické funkční skupině.
Nositelem polarity jsou funkční skupiny.

Fyzikální konstanty vypovídající o polaritě rozpouštědel jsou **dipólový moment μ** a **dielektrická konstanta ϵ**

Polarita molekul

<https://cs.khanacademy.org/science/organic-chemistry/gen-chem-review/electronegativity-polarity/v/dipole-moment>

Polar and Non-polar molecules

https://www.youtube.com/watch?v=PVL24HAesnc&t=7s&ab_channel=CrashCourse

What is polarity

https://www.youtube.com/watch?v=y4cjfdGm1O4&ab_channel=PerriHaga

Polarity and dissolving

https://www.youtube.com/watch?v=b-tbSF-9H6o&ab_channel=JonBergmann

NEPOLÁRNÍ rozpouštědla – benzen C_6H_6 , hexan C_6H_{14} , dichlormethan CH_2Cl_2 , tetrachlormethan CCl_4 , diethylether $CH_3CH_2OCH_2CH_3$, obecně uhlovodíky

- Nemísitelná s H_2O
- S rostoucím počtem CH_2 skupin ve sloučenině se snižuje dielektrická konstanta ϵ i polarita sloučeniny

POLÁRNÍ rozpouštědla – voda, všechny anorganické kyseliny, nižší alkoholy (methanol, ethanol, ethylenglykol, propanol, glycerol, butanol, pentanol), nižší karboxylové kyseliny (octová, mravenčí)

- Obecně platí, že 2 polární rozpouštědla se navzájem mísí (výjimky)
- **Protická** – alkoholy, NH_3 , H_2SO_4 ,
  - obsahují odštěpitelný proton ($-OH$ nebo $-NH_2$ skupiny) nebo protolytické reakce
- **Aprotická** – aceton, dioxan, DMSO, DMFA
  - neodštěpují protony, rozpouštědla bazická (vážou proton) nebo inertní (proton nemohou odštěpit ani vázat)

Obecné pravidlo: ***Podobné se rozpouští v podobném***

NEJBĚŽNĚJŠÍ ROZPOUŠTĚDLA

VODA

- Nejběžnější polární rozpouštědlo (vazba O-H)
- Dobře rozpouští iontové a polární sloučeniny – vytváří ve vodě hydratované ionty
- Silné interakce mezi molekulami
- Dobré hydratační vlastnosti

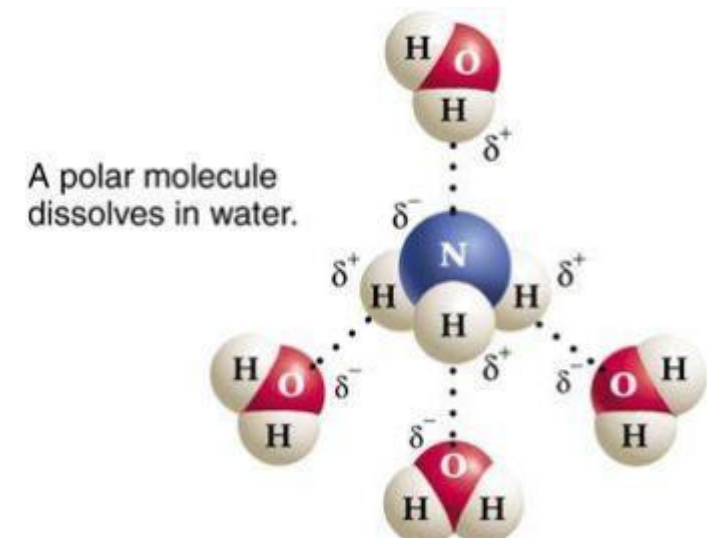
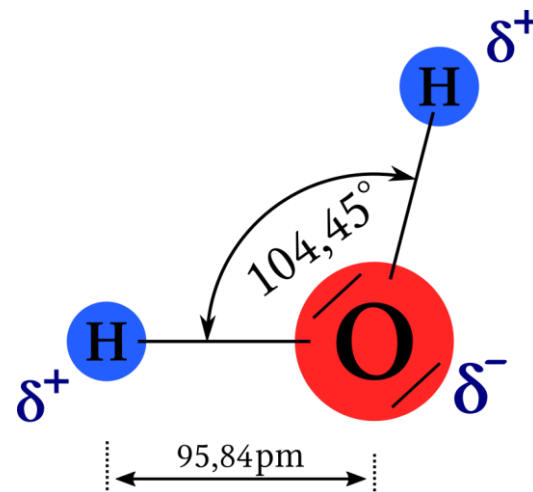
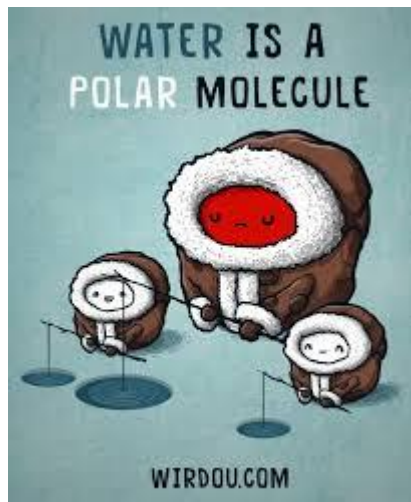
How polarity makes water behave strange
https://www.youtube.com/watch?v=ASLUY2U1M-8&ab_channel=TED-Ed

Water as a solvent

<https://www.youtube.com/watch?v=ICvBp73ZJ-A>

Propertie of water

<https://www.youtube.com/watch?v=3jwAGWky98c>

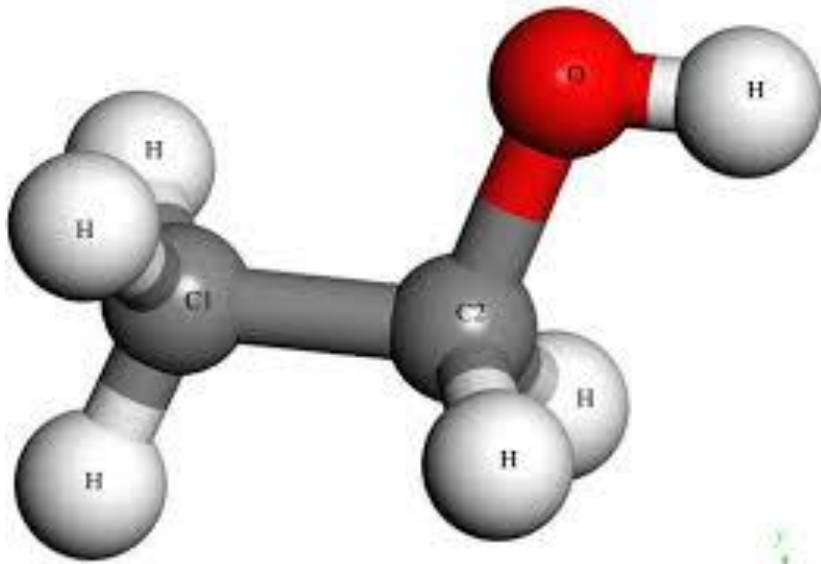
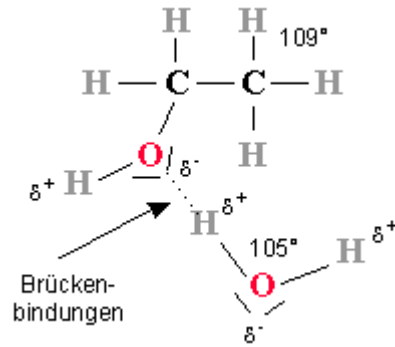
NEJBĚŽNĚJŠÍ ROZPOUŠTĚDLA

ETHANOL

Ethylalkohol C_2H_5OH

Neomezeně mísitelný s vodou

Polární (vazba C-O, O-H)

Ethanol as a solvent

<https://www.youtube.com/watch?v=8cgCNy9svec>

ACETON

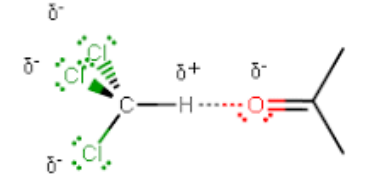
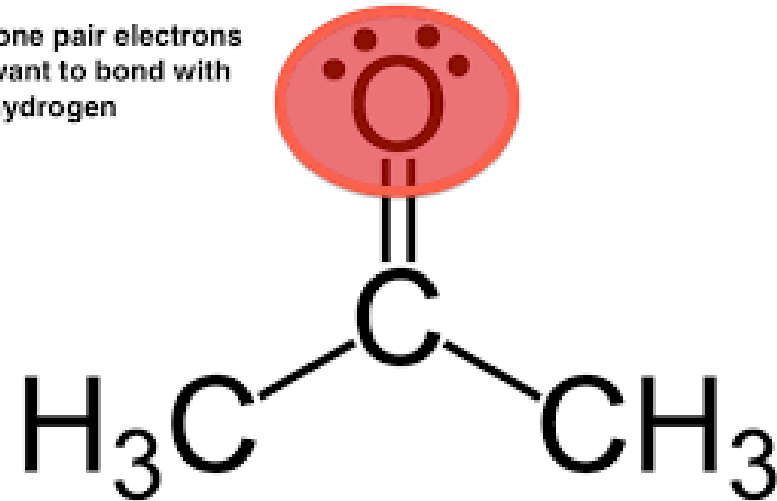
Propan-2-on CH_3COCH_3

Neomezeně mísitelný s vodou

Směs par s O_2 je výbušná

Polární

lone pair electrons want to bond with hydrogen

Hydrogen-bonding between chloroform (left) and acetone (right).

Why is acetone a good solvent

<https://study.com/academy/lesson/why-is-acetone-a-good-solvent-properties-explanation.html>

NEJBĚŽNĚJŠÍ ROZPOUŠTĚDLA

N-BUTANOL

Butan-1-ol C_4H_9OH

Omezeně mísitelný s H_2O

Polární

Desinfekce

TOLUEN

Methylbenzen $C_6H_5CH_3$

Nemísitelný s H_2O

Nepolární

DICHLORMETHAN

CH_2Cl_2

Dobře mísitelný s většinou organických rozpouštědel

Nemísitelný s H_2O

Polární

XYLEN

Směs izomerů dimethylbenzenu

Nemísitelný s H_2O

Nepolární

Náhrada toluenu

VLASTNOSTI ROZPOUŠTĚDEL

- polarita rozpouštědla
- toxicita
- hořlavost
- teplota vznícení
- teplota varu
- těkavost (tenze par)
- relativní rychlost odpařování
- hustota
- viskozita
- mísitelnost s vodou
- dostupnost a cena

Chemicky inertní.

Určení rozpouštěcí schopnosti rozpouštěde:
„podobné se rozpouští v podobném“.

Bezpečnostní list:

Informace o toxicitě, hořlavých vlastnostech látek, mezích výbušnosti jejich par, hustotě, způsobech jejich zneškodňování apod.

TOXICITA (T⁺, T)

rozpouštědel charakterizuje *mezní přípustná koncentrace* (MPK) v pracovní zóně při krátkodobé expozici pracovníka a informace o ní je jedna z **nejdůležitějších**.

Schopnost vyvolání otravy osob (či zvířat), které látku požily, **vdechly** či vstřebaly kůží

Projevy otravy – bolest hlavy, nevolnost, omámení, závrať, ztráta vědomí

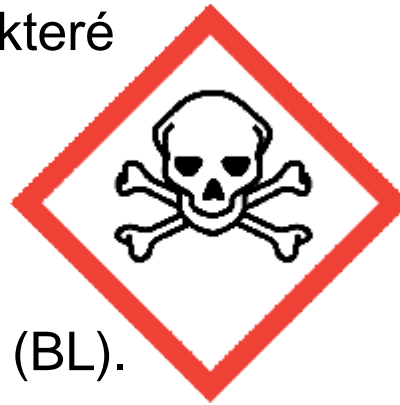
Kompletní informace v bezpečnostním listu (BL).

Vysoce toxickým rozpouštědlům je lépe se zcela vyhnout,

Použití mnohých rozpouštědel je zakázáno.

T⁺ – látka vysoce toxická

T – látka toxická

Jedovatost rozpouštědel při vdechování

1. **Málo jedovatá** – lakový benzín (white spirit), terpentýn, ethanol, aceton, ethylenglykol, ethylacetát
2. **Středně jedovatá** – toluen, xylen, methanol,
3. **Velmi jedovatá** – benzen, sirouhlík, dioxan, pyridin

Benzen

- Těžké poškození krvetvorby

Chlorované uhlovodíky

- Poškozují centrální nervovou soustavu
- Toxický účinek na játra
- Např. CCl₄, CHCl₃ (karcinogenní)

Formaldehyd

- V plicích a trávicím ústrojí se velmi dobře vstřebává a metabolizuje
- Karcinogen 1. skupiny

Práce v dobře odvětrávané místnosti či digestoři!!

HOŘLAVOST

- Většina organických rozpouštědel a ředidel je hořlavá, výjimka např. CCl_4 nebo C_2HCl_3 .
- Obecně: **Hořlavost je tím vyšší, čím nižší je bod varu.**
- Hořlavost rozpouštědel lze usoudit na základě **teploty vzplanutí.**

I. Třída - bod vzplanutí do 21°C (aceton, lehké benzíny, methanol, sirouhlík, diethylether, aj.)

II. Třída - bod vzplanutí od 21°C do 55°C (lakový benzín, petrolej, styren)

III. Třída - bod vzplanutí od 55°C do 100°C (motorová nafta, vysokovroucí petrolej)

IV. Třída – bod vzplanutí od 100°C do 250°C (anilin, nitrobenzen)

Teplota vzplanutí

Nejnižší teplota, při které kapalina vyvíjí dostatek par, aby je bylo možno zapálit (teplota při které mohou páry na povrchu vzplanout v přítomnosti zápalného zdroje)

Teplota varu

Teplota, při které se právě vyrovná tlak par kapaliny s tlakem okolního plynu. Závisí na atmosférickém tlaku.

TĚKAVOST

- Schopnost látky vypařovat se – látka s vyšší tenzí par vypařuje rychleji než látka s nižší tenzí par

RELATIVNÍ RYCHLOST ODPAŘOVÁNÍ

- Doba odpařování rozpouštědla z povrchových vrstev – umožňuje vybrat optimální rozpouštědlo
- Srovnávací standard – diethylether (nejtěkavější rozpouštědlo)

VÝBUŠNOST

- Směs par rozpouštědla (hořlavého plynu) tvoří se vzduchem (prostředím kde je dostatek O₂) za vhodných podmínek směs schopnou hořet, deflagrovat či detonovat (**výbušnou směs**).
- Spodní mez výbušnosti – nejnižší koncentrace hořlavého plynu ve vzduchu
- Horní mez výbušnosti – nejvyšší koncentrace hořlavého plynu ve vzduchu
- Nejlepší koncentrace pro výbuch se nachází mezi spodní a horní mezí.
- Iniciace výbuchu – otevřený plamen, jiskra (vypínač, zvonek, elektromotor aj.)

K ČEMU SE V KO-RE POUŽÍVAJÍ?

Odstranění znečištěných povrchových vrstev

- stírání nečistot
- odstraňování starých laků – naměkčení původního laku a jeho setření

Příprava laků pro nanesení na povrch konzervovaného předmětu

- lakové vrstvy z polymerů – polyvinylbutyral PVB, polybutylmethakrylát PBMA, polymethylmethakrylát PMMA, ethylmethakrylát-metylakrylát Paraloid B72, včelí vosk

Součást lepidel

Příprava roztoků určených k impregnaci pórovitých systémů

- roztoky akrylových nebo organokřemičitých polymerů

Obecné rozpouštění látek

Z velkého počtu organických rozpouštědel pouze některá našla využití v Ko-Re

Odstraňovaná složka	Rozpouštědlo
tuky, oleje	ethanol, <i>isopropanol</i> , nasycené uhlovodíky, chlorované uhlovodíky
fermeže	směs ethanolu a terpentýnové silice, methycellosolve
laky, přírodní pryskyřice, polymery	aceton, methylethylketon, ethanol, toluen, xylen
vosky	terpentýnová silice, benzin, lakový benzin, chloroform
voskokalafunové tmely	směs ethanolu s acetonem, methycellosolve
parafin	toluen, xylen
stearin	lakový benzin, benzin
olejová barva	dimethylacetamid, dimethylsulfoxid
kasein-olejová tempera	methycellosolve
polyvinylacetátová tempera	ethanol, aceton, ethylacetát

Účinnost je zpravidla dána zkušenostmi a zkouškami konzervátorů

SMĚSNÁ ROZPOUŠTĚDLA

- pro zvýšení rozpustnosti (samotná čistá rozpouštěla jsou někdy neúčinná)
- převládá vliv jednoho nebo druhého rozpouštědla
- **ideální** chování - aditivní účinek vlastností
- **neideální** chování - antagonistické působení
- obsahují aktivní rozpouštědla, z nichž mnohá jsou toxická – práce s nimi vyžaduje speciální podmínky
- jejich použití je dáno mnohdy empiricky
- směsi připravené na míru
- hotová mnohokomponentní směsová rozpouštědla a odstraňovače starých nátěrů.

PŘÍKLADY SMĚSNÝCH ROZPOUŠTĚDEL

R646: odstranění vrstev s nitrocelulózovým základem, epoxidových a organokřemičitých směsí tvořících povrchové filmy

toluen	50 %
n-butanol	15 %
ethanol	10 %
butylacetát	10 %
ethylcellosolve	8 %
aceton	7 %

R647: Odstranění vrstev s nitrocelulózovým základem

toluen	41,3 %
n-butanol	7,7 %
butylacetát	29,8 %
ethylacetát	21,2 %
(DMFA)	

ROZTOKY POLYMERŮ

Laky a lepidla

- Polymery – vysokomolekulární látky
- „**Dobrá**“ rozpouštědla – tvoří s polymerem v určeném rozsahu koncentrací homogenní systém (pravý roztok)
- „**Špatná**“ rozpouštědla – pravý roztok tvoří jen v úzkém rozsahu koncentrací, jinak tvoří dvoufázový systém
- „**Aktivní**“ rozpouštědla – vysoká rozpouštěcí schopnost mnoha polymerů
- „**Ředidla**“ – samo o sobě polymer nerozpouští, snižuje jeho viskozitu; účinnost ředidla je dána **faktorem zředění** – množstvím ředidla, které je možné přidat do roztoku, aniž by došlo ke srážení vysokomolekulárních látek

BEZPEČNOST PRÁCE A UCHOVÁVÁNÍ ROZPOUŠTĚDEL

Práce v rukavicích – zbytečně se nepotřísnit

Nevdechovat – rouška, digestoř

Nenechávat zbytečně otevřené

Neskladovat zbytečně velká množství

Dobře uzavřené, nerozbité nádoby

Dobře větrané prostory a digestoře

Nezahřívat v otevřených nádobách na otevřeném plameni, ale na vodních lázních, topných hnízdech apod.